

Płeć awangardy

Prace Naukowe

Uniwersytetu Śląskiego
w Katowicach
nr 3897

Płeć awangardy

Redakcja

Anna Kałuża, Marta Baron-Milian, Katarzyna Szopa

Redaktor serii: Historia Literatury Polskiej
Marek Piechota

Recenzent
Jerzy Franczak

Redaktor Małgorzata Poglódek
Projektant okładki Katarzyna Anders
Redaktor techniczny Barbara Arenhövel
Korektor Wiesława Piskor
Łamanie Marek Zagniński

ISSN 0208-6336
ISBN 978-83-226-3811-8
(wersja drukowana)
ISBN 978-83-226-3812-5
(wersja elektroniczna)

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawus@us.edu.pl

Wydanie I. Ark. druk. 24,5. Ark. wyd. 25.0
Papier offset. kl. III. 90 g
Cena 74,90 zł (w tym VAT)

Druk i oprawa: Volumina.pl Daniel Krzanowski
ul. Księcia Witolda 7-9, 71-063 Szczecin

Spis treści

Wstęp. Dlaczego „płeć awangardy”? (<i>Marta Baron-Milian, Katarzyna Szopa</i>)	9
--	---

Między modernizmem i awangardą

<i>Mateusz Skucha</i> Córki dekadencji. Anglosaskie nowelistki fin de siècle’u	23
<i>Monika Świerkosz</i> W poszukiwaniu nowego spojrzenia. Proza Stanisławy Przybyszewskiej między modernizmem wernakularnym i awangardą	41
<i>Anna Pekaniec</i> Niemożliwe jest. Awangardowe autobiografie Gertrudy Stein	65
<i>Dezydery Barłowski</i> Anihilacja „dogmatu płci” jako droga do ostatecznej emancypacji „homosapa”, czyli <i>gender</i> według Williama Burroughsa	81

Awangarda historyczna a płeć

<i>Marta Baron-Milian</i> Awangarda płodna i bezpłodna	101
<i>Mikołaj Marcela</i> Manifesty cyborgów: awangardowa wizja fuzji kobiety z maszyną (Hannah Höch – Giannina Censi – Mina Harker)	117
<i>Paweł Majerski</i> Erotyki Peipera. O lekturze Andrzeja K. Waśkiewicza	133

„Męskie” awangardy

- Kasper Pfeifer*
Męstwo Brunona Jasińskiego. Polityka płciowa w ZSRR
 a proza socrealistyczna 149
- Błażej Warkocki*
 Kogo boi się doktorowa z Wilczej? O recepcji debiutu Witolda
 Gombrowicza 167
- Wojciech Śmieja*
 Antynomie męskości i erotyczne spojrzenie na męskie ciało
 w *Agnieszce, córce Kolumba* Wilhelma Macha 185
- Przemysław Kaliszuk*
 Rewolucja pozbawiona kobiecości. „Chłopański” ekskluzy-
 wizm „nowej” prozy lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych 209

Poetki awangardy

- Joanna Orska*
 Nieobecność Miłobędzkiej 229
- Krzysztof Hoffmann*
 Miłobędzkiej wynajdywanie płci. Na marginesach *Dwunastu*
wierszy w kolorze 255
- Joanna Grądział-Wójcik*
 Konstelacje neoawangardy w poezji kobiet na przykładzie
 twórczości Julii Fiedorczuk 267

Neoawangarda, postawangarda, transawangarda

- Edyta Frelik*
Gender (według) Georgii O’Keeffe: (cudzy) obraz a (własne)
 słowo artystki 289
- Tomasz Załuski*
 Kobieta walcząca o pozycję w polu produkcji artystycznej.
 Samoidentyfikacja, samoorganizacja i samoemancypacja we-
 dług Ewy Partum 305

<i>Alina Świeściak</i>	
Natalia LL – artystka neoawangardowa	333
<i>Anna Kałuża</i>	
VALIE EXPORT, Eva and Franco Mattes: <i>performance</i> , powtórzenie i różnica płciowa	349
 Feministyczne teorie awangardy 	
<i>Katarzyna Szopa</i>	
Awangardowe wyzwania teorii feministycznych	367
Indeks osobowy	383

Marta Baron-Milian

 0000-0002-5430-4339

Uniwersytet Śląski w Katowicach

Katarzyna Szopa

 0000-0001-5880-092X

Uniwersytet Śląski w Katowicach

Wstęp. Dlaczego „płeć awangardy”?

W jednym z wywiadów udzielonych w kwietniu 1977 roku na łamach włoskiego komunistycznego czasopisma „L'Espresso” Julia Kristeva dostrzegła konieczność powiązania dyskursów awangardowych z feministyczną praktyką:

Uważam, że zadaniem współczesnego ruchu feministycznego jest wynalezienie takiej formy anarchizmu, która wyraziłaby swoim zachowaniem i działaniem dyskurs historycznej awangardy: destrukcję (tradycyjnego) zachodniego podmiotu¹.

Przykładem takich praktyk, zdaniem autorki *La révolution du langage poétique* (1974), może być – oprócz Comte’a, de Lautréamonta i Stéphane’a Mallarmégo – twórczość Ezry Pounda i Louisa-Ferdinanda Celine’a, poetów sympatyzujących z faszyzmem i jawnie kontestujących jakiegokolwiek działania anarchistyczne. Kristeva dostrzega jednakże w sposobie ich pisania kierunek wyraźnie antyfaszystowski, sugerując, iż nieświadome powagi sytuacji, „dyskursy artystycznej awangardy były jedynymi prawdziwie antyfaszystowskimi dyskursami”, ponieważ podważały tkwiący u podstaw męskocentrycznej ideologii burżuazyjnej zunifikowany, jeden jedyny podmiot.

Stanowisko Kristevej odsłania paradoks, w jaki uwikłały się niektóre teoretyczki feministyczne w latach siedemdziesiątych minionego wieku: chcąc dekonstruować porządek oparty na uprzy-

---

¹ J. KRISTEVA: *Che sfortuna! È un intellettuale disorganico*. „L'Espresso” 1977, no 14, s. 63.

wilejowanej pozycji (męskiego) podmiotu, szukały inspiracji w praktykach artystycznych twórców awangardowych, nie zawsze podając w wątpliwość ich zdecydowanie wątpliwy antyfallogocentryczny charakter. W ten sposób nie tylko odcinały one praktyki dyskursywne od praktyk społecznych, formę tekstu od jego materii, lecz nade wszystko nie dostrzegły jednej zasadniczej kwestii: tej mianowicie, że feminizm jako masowy ruch społeczny sam w sobie należy już postrzegać jako zjawisko *stricte* awangardowe.

Drugim problemem, jaki porusza w swej wypowiedzi Kristeva, jest stosunek do relacji między teorią i praktyką ruchów feministycznych. Badaczka sugeruje, jakoby feministyczne praktyki wypracowywane w łonie kobiecych ruchów społecznych miały iść w parze z dyskursem historycznej awangardy. Oznaczałoby to z jednej strony, że istnieje gładkie przejście między praktykami poetyckimi, wymierzonymi w burżuazyjną moralność, kapitalizm i racjonalność, a feminizmem jako ruchem społecznym i politycznym. Z drugiej strony perspektywa ta stwarza warunki, w których praktyki eksperymentu poetyckiego można z łatwością odciąć od kontekstu politycznego, w jakim powstawały. Konsekwencją takiego myślenia jest odpolitycznienie zarówno praktyk awangardowych, jak i feministycznych, ponieważ destrukcja porządku syntaktycznego w dyskursie poetyckim, nawet jeśli zawiera ogromny ładunek możliwych interwencji politycznych, w istocie jest zakłóceniem chwilowym, niezdolnym do zidentyfikowania własnych agentów politycznych (kobiet i/lub mężczyzn).

Dlatego też, rozpatrując nie tylko samą awangardę, lecz także rozmaite zjawiska awangardowe z perspektywy badań nad płcią, dostrzegamy możliwość wyjścia z impasu, w jaki uwikłała się w swoim projekcie między innymi Kristeva. Pytając o „płeć awangardy”, chcemy wrócić do pytań o wspólne dla awangardy oraz feminizmu źródła i korzenie, które, naszym zdaniem, tkwią nie tyle (i nie tylko) w praktykach artystycznych, ile społecznych. W tym sensie relacja między awangardą a feminizmem dotyczy zarówno feminizmu awangardy, jak i awangardy feminizmu, co w skrócie oznaczać miałyby, że feminizm jest praktyką awangardową, bo u swych źródeł podaje w wątpliwość tradycyjne urządzenie płci, oraz że awangardę, a także zjawiska neo-, post- czy transawangardowe należy rozpatrywać z perspektywy feministycznej, czyli takiej, która skupiać się będzie na reinwencji tradycyjnych instytucji pojęciowych, takich jak „kobieta” i „mężczyzna”. Tropienie śladów płci w artystycznych i dyskursywnych praktykach ruchów

awangardowych z początku XX wieku wielokrotnie prowadzi nas do wniosku, że mimo swych ambicji rewolucyjnych awangarda przechowuje i utrwała tradycyjny, częstokroć mizoginiczny, charakter, dlatego wymaga rewizji i krytycznej lektury – zwłaszcza takiej, która swoim pryzmatem uczyni postawangardowe konfrontacje, przewartościowania oraz kontynuacje.

Perspektywa ta nie ogranicza się zatem do obecności czy raczej, zwłaszcza w polskiej literaturze i sztuce, nieobecności „kobiecej awangardy” i do zadania pytania o powody niewielkiej aktywności kobiet jako autorek eksperymentatorskich gestów. Bynajmniej nie oznacza to, że problem ten uważamy za nieistotny, gdyż – jak pokazała Linda Nochlin w słynnym już tekście *Dlaczego nie było wielkich artystek*² – wynika on w głównej mierze z uwarunkowań społecznych, politycznych i ekonomicznych, a także towarzyszących im „zasad, na których opierają się struktury instytucjonalne, oraz uwarunkowanego przez nie sposobu patrzenia na rzeczywistość”³. Tym, co interesuje nas w szczególności, jest sytuacja powstawania sztuki, której integralną częścią są wszystkie elementy struktur społecznych, determinujące warunki możliwości realizowania przez kobiety praktyk artystycznych w przestrzeni, którą zdominowali określone w głównej mierze klasowo, rasowo i płciowo aktorzy, czyli biali mężczyźni z klasy średniej⁴. Z tej perspektywy równie ważne są dla nas awangardowe konstrukty kobiecości i męskości, jakie obserwuje się w obszarze różnych awangardowych praktyk artystycznych, a może zwłaszcza w manifestach czy innych wypowiedziach o charakterze metaartystycznym. Podjęcie tematu „płeć awangardy” skłania również do prześledzenia w tej perspektywie założeń teoretycznych i filozoficznych dyskursów, zarówno tych należących do historii zachodniej myśli feministycznej, jak i tych rozwijających rozmaite teorie (neo)awangardy.

Jednym z najważniejszych celów feministycznej polityki jest zarówno odsłanianie procesów powstawania politycznej repre-

---

² L. NOCHLIN: *Dlaczego nie było wielkich artystek?* Przeł. B. LIMANOWSKA. „Ośka” 1999, nr 3, s. 52–56.

³ Ibidem, s. 55.

⁴ Nochlin podkreśla wyraźnie, że wszelkie próby odpowiedzi na pytanie: „Jeżeli kobiety naprawdę są równe mężczyznom, to dlaczego nie było wielkich artystek (albo kompozytorek, matematyczek, filozofek, albo dlaczego było ich tak niewiele)?”, najczęściej przez odwoływanie się do zapomnianych prac pisarek, filozofek i artystek, choć wartościowe poznawczo, to „w żaden sposób nie przyczyniają się jednak do zakwestionowania założeń tkwiących w pytaniu [...]. Wprost przeciwnie: próbując na nie odpowiedzieć, dodatkowo wzmacniają zawartą w nich negatywną sugestię”. Ibidem, s. 53.

zencji, jak i użycie środków, za pomocą których możliwe będzie dokonywanie interwencji w sposobach reprodukcji relacji płciowych. Przez „reprodukcję” rozumiemy pojęcie odsyłające do relacji społecznych, a nie jedynie do eksperymentów estetycznych. Jak pokazały feministyczne teoretyczki i filozofki, relacje płciowe od zawsze używane były do strukturyzowania i wytyczania granic dyskursów politycznych, ekonomicznych, społecznych oraz kulturowych, najczęściej w sposób petryfikujący tradycyjny podział ról genderowych, by uzasadnić wykluczającą politykę wobec kobiet i mniejszości. Sztuka, zwłaszcza awangardowa, również nie pozostawała wolna od reprodukcji tych mechanizmów. Istotne stało się zatem wypracowanie takich praktyk feministycznych, które już u swych podstaw zawierać miały ów rewolucyjny pierwiastek awangardowy. Nie chodzi zatem o poszukiwanie artystycznej jakości, lecz o poszukiwanie feministycznych znaczeń, czyli takich praktyk lekturowych, za pomocą których możliwe będzie relokowanie źródeł artystycznej przyjemności i wszelkiego typu afektywnych oddziaływań sztuki. Jak pisze Angela Partington,

Feministki włożyły sporo wysiłku, by pokazać, w jaki sposób instytucje sztuki (edukacyjne, krytyczne, komisje artystyczne, system galerii sztuki *etc.*) są ustrukturyzowane zgodnie z relacjami dominacji i podporządkowania, i dlatego nie mogą utrzymywać, że funkcjonują niezależnie od relacji z innymi (nieartystycznymi) dyskursami, takimi jak prawa, moralność, rynek pracy, zdrowie, technologia *etc.* Znaczenia tych prac nie sposób lekceważyć, ponieważ istotną funkcją sztuki (czy też kultury wysokiej) jest jej określony wkład w burżuazyjną i patriarchalną hegemonię. Tę hegemoniczną pozycję zajmują profesjonalści i intelektualiści (historycy, krytycy, nauczyciele), dlatego też roszczenia, by sztuka zachowała ekonomiczną (i dlatego ideologiczną) bezstronność, są zazwyczaj wspierane i uzasadniane argumentami o jej oporze wobec kapitalizacji oraz wymagań ekonomii rynkowej. Im dłużej sztuka będzie jawiła się jako „autonomiczna”, tym bardziej jej hierarchizacja estetycznej przyjemności będzie uchodziła za „naturalną”. Sztuka feministyczna uwidoczniała sposób, w jaki owe ideologiczne (i dlatego ekonomiczne) interesy są reprezentowane przez produkcję artystyczną, ta zaś jako koncept (to jest sztuka będąca jawnie tendencyjna) stanowi przekleństwo mitologii kultury wysokiej. Skoro relacje płciowe nie mogą być rozpatrywane w oderwaniu od innych relacji dominacji i podporządkowania (klasowego, rasowego *etc.*), to inicjatywa ta każe definiować feminizm jako poli-

tykę rewolucyjną, dotyczącą wszystkich aspektów społecznego kształtowania⁵.

Jak pokazują doświadczenia kilku pokoleń filozofek i teoretyczek feministycznych, pytanie o płeć – ujmowaną zarówno w aspekcie ucieleśnionym, jak i usytuowanym (bo znakowanym za pomocą rozmaitych zmiennych, takich jak: rasa, klasa, wiek, orientacja seksualna, pochodzenie społeczne *etc.*) – nie tylko znosi iluzję (płciowej) neutralności i wymusza konieczność myślenia przez pryzmat różnic, ale nade wszystko wyrasta z tak zwanej polityki umiejscowienia⁶ i dąży do praktykowania wiedzy usytuowanej⁷, poszerzając ramy uznawalności o inne – dotychczas niedoreprezentowane – byty, podmioty, mniejszości. Awangardę rozumieć będziemy zatem jako szerokie spektrum praktyk dyskursywnych (politycznych, społecznych, historycznych, językowych, performatywnych, erotycznych, artystycznych), za których pośrednictwem płciowość może być artykułowana.

Nasza uwaga ogniskuje się na awangardach historycznych, neoawangardach oraz aktualnych konsekwencjach oddziaływania eksperymentalnych impulsów, a także awangardowego myślenia na literaturę i sztukę. Zakreślamy więc szerokie ramy czasowe, obejmujące zjawiska XX i XXI wieku. Heteronomiczny charakter awangardowego gestu, wymierzanego stale w tradycyjne instytucje i definicje sztuki, zmusza do rozszerzenia obszaru zainteresowania na wszystkie dziedziny artystycznej aktywności, a kosmopolityzm awangardy nakazuje z kolei zniesienie narodowych ram refleksji. Kluczowe jest dla nas zainteresowanie awangardowym pragnieniem zmiany społecznej – czy to wskutek samozniesienia sztuki, czy dzięki osobliwej trosce o jej autonomię – które stanowić miałyby punkt wyjścia nowego programu bądź też nowego sposobu organizacji społecznej, opartego na genderowej sprawiedliwości i równości partycypacji we wszystkich sferach życia społecznego, politycznego oraz kulturowego. Pytania o to, jak awangarda miałyby przekształcać świat, wiążą się z próbą wyznaczenia jej najważniejszych adwersarzy, a zarazem z pytaniami o udział, jaki będą

---

⁵ A. PARTINGTON: *Feminist Art and Avant-Gardism*. Birmingham 1986, s. 1–2. Przekład własny.

⁶ A. RICH: *Zapiski w sprawie polityki umiejscowienia*. Przeł. W. CHAŃSKA. „Przeгляд Filozoficzno-Literacki” 2003, nr 1–3, s. 31–48.

⁷ D. HARAWAY: *Wiedze usytuowane. Kwestia nauki w feminizmie i przywilej ograniczonej/częściowej perspektywy*. Przeł. A. CZARNACKA. <http://www.ekologiasztuka.pl/pdf/f0062haraway1988.pdf> [dostęp: 19.07.2019].

miały w tej zmianie ciała w ich dążeniu do poszerzenia ramy pojęciowej, o wiązanie między systemem wyobrażeń dotyczących płci a polem społecznych i politycznych doświadczeń.

Niniejsza książka jest owocem konferencyjnych debat, jakie odbyły się w październiku 2017 roku na Wydziale Filologicznym w Katowicach. Zaproponowany układ nie oddaje w pełni złożoności i bogactwa omawianych zjawisk, nie zamyka się również w ramach metodologicznej spójności ani też nie odzwierciedla porządku geograficznego i historycznego. Wynika to z faktu, że omawiane zagadnienia i problemy wymykają się jednoznacznym klasyfikacjom. Teksty autorek i autorów pomieszczone w zbiorze wykraczają poza ramy zarówno metodologiczne, jak i krytyczno-, teoretyczno- oraz historycznoliterackie, proponując nowe odczytania twórczości pisarek i pisarzy, poetek i poetów, artystek i artystów nie zawsze utożsamianych ze zjawiskiem awangardy. „Awangardowość” ich twórczości rozpatrywana jest jednak z odmiennej perspektywy: tropienia mechanizmów odsłaniających sposoby wykorzystywania relacji płciowych do rozmaitych celów estetycznych, dyskursywnych i politycznych.

Pierwsza część książki, zatytułowana *Między modernizmem a awangardą*, poświęcona jest zjawiskom preawangardowym i ich związkom z myśleniem o płci. Mateusz Skucha w tekście *Córki dekadencji. Anglosaskie nowelistki fin de siècle'u*, za pomocą narzędzi, jakie wypracowała feministyczna krytyka literacka, a konkretnie Elaine Showalter, dostrzega w twórczości pisarek preawangardowych gest *stricte* awangardowy. Polegał on na strategii przepisywania oraz demitologizowania zdominowanej mizoginicznymi projekcjami sfery związanej z artystyczną produkcją, tak by mogła ona służyć artykulacji tego, co kobiece. W konsekwencji projekt „córek dekadencji” owocował powstaniem nowej konstrukcji tożsamościowej, znanej jako Nowa Kobieta, będącej wyrazem działań i dążeń ruchów emancypacyjnych.

Kontynuacją tych rozważań jest tekst Moniki Świerkosz *W poszukiwaniu nowego spojrzenia. Proza Stanisławy Przybyszewskiej między modernizmem wernakularnym i awangardą*. Autorka prezentuje prozę Przybyszewskiej w świetle strategii, które również uchodzić mogą za awangardowe, a są to: styl wernakularny, polegający na łączeniu obiegów wysoko- i niskoartystycznych, eksperymentowanie z formą przez wprowadzanie szkicowych, niedomkniętych i niedopracowanych tekstów oraz technika montażu inspirowana kinem awangardowym. Świerkosz dostrzega w pisarstwie Przybyszewskiej „spojrzenie kubistyczne”, które z jednej strony jest wyra-

zem doświadczenia nowoczesności i wynikających z nich napięć między apologią rozwoju technologicznego a kryzysem egzystencjalnym, z drugiej zaś – nieprzystawalności twórczości pisarki zarówno do literatury głównego nurtu dwudziestolecia, jak i do pisarstwa kobiecego.

Anna Pekaniec w tekście *Nieosiągalne jest. Awangardowe autobiografie Gertrudy Stein* skupia się na strategiach konstruowania tożsamości kobiecej dzięki wykorzystaniu formy autobiograficznej, odsłaniając tym samym problematykę związaną z techniką wytwarzania podmiotu, która co innego oznaczać będzie w pisarstwie kobiecym, a co innego – w tradycyjnej literaturze dokumentu osobistego. Awangardowość autobiograficznych narracji Stein autorka opiera na strategii „niemożliwości” i ujmuje jako gest przekraczania nie tylko konwencji gatunkowych, lecz nade wszystko konstruktów tożsamościowych.

Tekst Dezyderego Barłowskiego, zamykający pierwszą część i zatytułowany *Anihilacja „dogmatu płci” jako droga do ostatecznej emancypacji „homosapa”, czyli „gender” według Williama Burroughsa*, wprowadza odmienny kontekst historyczny i społeczno-polityczny, gdyż dotyczy projektu stworzonego w okresie schyłkowym modernizmu światowego. Burroughs, pisarz związany z grupą Beat Generation, ukazany zostaje jako jeden z teoretyków konceptualizujących myślenie o różnicy płciowej przez pryzmat późnowoczesnych technik władzy i mechanizmów kontroli. Co prawda, choć w myśleniu o relacjach płciowych, definiowanych przez Burroughsa z perspektywy konstruktywizmu społecznego, ujawnia się („taktyczny”) mizoginiczny i męskocentryczny schemat myślenia, to mimo wszystko dąży on do radykalnej redefinicji różnicy płci. Jego rozważania – jak podkreśla autor – mogą zawierać element subwersji „polityki seksualnej”, dlatego też domagają się wyjścia poza utarte schematy myślowe i pogłębienia analizy z perspektywy *gender* oraz *queer studies*.

Zamieszczone w pierwszej części książki analizy preawangardowych zjawisk literackich zapowiadają zarazem tematykę części drugiej, która zogniskowana będzie wokół awangardy historycznej z początku XX wieku i realizowanych przez nią różnych typów artystycznych praktyk, problematyzujących kategorie, tożsamości i relacje płciowe. Pytanie, jakie zdaje się towarzyszyć wszystkim autorkom i autorom, których teksty zostały pomieszczone w tej części, za swój przedmiot obiera relację pomiędzy eksperymentowaniem z formą i instytucjonalnymi granicami sztuki a rewolucyjnym potencjałem w obszarze myślenia o płci.

Marta Baron-Milian próbuje odpowiedzieć na podobnie sformułowane pytanie, analizując artystyczne realizacje i metaliterackie wypowiedzi polskich i europejskich futurystów, komplikując stereotypowe sądy, w których świetle dyskurs awangardy historycznej z punktu widzenia pytań o modele płciowego urządzenia świata jawi się jako najzupełniej konserwatywny. Autorka pokazuje rozdźwięk między wielkim awangardowym marzeniem o destruowaniu instytucji czy rozbijaniu społecznych konstruktów i fantazmatów a faktycznym utrwalaniem tradycyjnych modeli płciowego podziału i propagowaniem nierówności. To punkt wyjścia analizy złożonego charakteru futurystycznych problematykacji płci, gdzie dyskursywnie wyjaskrawione obrazy płciowej ekskluzywności i patriarchalnego ucisku zaczynają jawić się jako „przechwycenia”, których celem staje się krytyka kultury mieszczańskiej. Uwidaczniają tym samym futurystyczne zmagania z opresyjnym modelem męskości, opartym na reprodukcyjnym fantazmacie.

Bezpośredni związek z – ujawniającymi się w niejednokrotnie mizoginicznych awangardowych tekstach – formami męskiego lęku ma problem, jaki podejmuje Mikołaj Marcela. Autor zadaje pytanie o formy mediacji i napięcia powstałe w obliczu idei krzyżowania technologii z ciałem, którą ukazuje za pośrednictwem analizy awangardowego fantazmatu fuzji kobiety z maszyną, opartego przede wszystkim na komplikacji potencjału reprodukcyjnego. W przytaczanych przez autora praktykach artystycznych Hanny Höch, Gianniny Censi i Myny Harker widoczna staje się pozostająca w centrum nowoczesności, choć raczej wyjątkowa na tle innych praktyk awangardowych, próba przekształcenia wizerunku kobiecej tożsamości, ujawniającej swą cyborgiczną, a zarazem hybrydyczną naturę. Zestawione tu projekty eksperymentalne, rozwijane w ścisłej łączności z rozwojem technologii, nowych mediów i kultury konsumpcyjnej, stają się istotną krytyką mieszczańskich wyobrażeń, budując obraz społecznego, politycznego oraz emancypacyjnego potencjału nowej kobiety.

Inny sposób lektury awangardowych konstruktów męskości i kobiecości proponuje Paweł Majerski, podążając w analizie erotyków Tadeusza Peipera tropami Andrzeja K. Waśkiewicza i podejmując się rekonstrukcji „strategicznej mapy” eksperymentalnej, erotycznej materii poetyckiej. Kolejne sekwencje zagadnień, w jakie wprowadzają erotyki Peipera, wiążą się z cielesnością, próbami rekapitulacji pojęć i obrazów związanych z miłością fizyczną oraz poetyką wyrażania uczuć. W interpretacjach, rozwijanych na tle odniesień do futurystycznych realizacji, ujawnia się „ofen-

sywny”, „agresywny” i zdecydowanie męskocentryczny charakter erotycznej poezji Peipera, w której dochodzi do uprzedmiotowienia, „zanegowania autonomiczności partnerki”, obsadzenia kobiety w roli erotycznego obiektu.

W części trzeciej centralne miejsce w obszarze refleksji nad płcią awangardy zajmują konceptualizacje męskości w prozie przed- i powojennej. Otwierają ją rozważania Kaspra Pfeifera dotyczące opisanego przez Brunona Jasiońskiego przerwane go projektu emancypacyjnego w porewolucyjnej Rosji. W tekście „*Męstwo Brunona Jasiońskiego. Polityka płciowa w ZSRR a proza socrealistyczna*” autor tropi ślady konstruowania „nowej komunistycznej moralności”, której celem była całkowita reorganizacja burżuazyjnego podziału ról genderowych. W istocie, jak dowodzi Pfeifer, projekt ten okazał się wyłącznie iluzją podtrzymującą stary, tradycyjny porządek, wypełniony jedynie nową treścią. Tytułowe „męstwo”, znamionujące cechy postaci kobiecej, której życie w efekcie zostaje poświęcone na rzecz mężczyzny, jest *de facto* „rekapitulacją nieudanego projektu rewolucyjnej emancypacji”, którego fundamentem staje się porządek patriarchalny.

Błażej Warkocki w tekście zatytułowanym *Kogo boi się doktorowa z Wilczej? O recepcji debiutu Witolda Gombrowicza* analizuje dyskursy krytyczne powstałe wokół *Pamiętnika z okresu dojrzewania*, wyszukując pojawiające się klisze interpretacyjne. Przyjmując perspektywę wypracowaną na podstawie teorii *queer*, Warkocki wykracza poza utarte schematy interpretacyjne, odsyłające do lektury Gombrowicza z perspektywy psychoanalizy, i kieruje uwagę ku zagadnieniom oscylującym wokół „performatywnego aspektu języka”. Autor stawia tezę, że w wielu wypowiedziach Gombrowicza uporczywie powracająca tytułowa „niedojrzałość” funkcjonuje jako silnie performatywna eufemizacja „homoseksualności”.

Wojciech Śmieja w tekście *Antynomie męskości i erotyczne spojrzenie na męskie ciało w „Agnieszce, córce Kolumba” Wilhelma Macha* wydobywa na jaw stan kryzysu, w jakim znalazła się dominująca, hegemoniczna męskość w tużpowojennym społeczeństwie. Analizując jedną z najmniej awangardowych powieści Macha, autor wydobywa jej eksperymentatorski charakter, który tkwi w strategii „zasłaniania odsłoniętego”. Za ową zasłoną, jaką stanowi nadmierne eksponowanie dominujących wzorców męskości, a następnie tropienie niejednoznacznych i skomplikowanych relacji między mężczyznami, w istocie kryje się model homoseksualnego pożądania.

Artykuł Przemysława Kaliszuka *Rewolucja pozbawiona kobiecości. „Chłopacki” ekskluzywizm „nowej” prozy lat siedemdziesiątych*

i osiemdziesiątych dotyczy „nowej” prozy lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych, która – zdaniem autora – za sprawą swojego zamiłowania do eksperymentów znamionowała stosunek do (wyczerpującej się już) nowoczesności. Zasadniczymi znamionami owego „wyczerpania” nowej prozy są przeważający w niej męski punkt widzenia oraz utrwalanie patriarchalnych stosunków władzy i dominacji. Ów schyłek nowoczesności staje się więc „paradygmatem męskim”, w którym z jednej strony zaobserwować można uporczywie reprodukowaną wizję wykluczających kobiecość relacji płciowych, a z drugiej – niezdolność do skonstruowania stabilnego, silnego męskiego podmiotu. Maskulinistyczna awangardowość „nowej” prozy okazuje się zatem konserwatywna i odporna na działania oraz dążenia dyskursów emancypacyjnych.

Szkice zawarte w kolejnej części, zatytułowanej *Poetki awangardy*, łączą zmagania z problemem, który trafnie artykułuje Joanna Orska, pisząc: „W ramach już i tak zmarginalizowanej przez język XX-wiecznej krytyki dyskusji o tym, co w sztuce inne, nienormatywne, nie przewidziano właściwie miejsca na dyskusję o poezji kobiet, o kobiecości w poezji – a co dopiero o kobiecej awangardzie”. Stąd więc charakterystyczne dla tej części tytuły tekstów, zorganizowane wokół „nieobecności”, „wynajdywania” i szkicowania „konstelacji”.

Wskazywanie powodów „nieobecności Miłobędzkiej” prowadzi Joannę Orską wprost do postawienia pytania, nawiązującego do słynnego hasła Lindy Nochlin: „Dlaczego nie było wielkich awangardystek?” i dlaczego oryginalny wariant kobiecej awangardy, jaki stanowi propozycja Miłobędzkiej, mógł wkroczyć w orbitę zainteresowań polskich czytelników tak późno. Podążając tropem „metafory otwartej” Tymoteusza Karpowicza i wierszy, a zwłaszcza sztuk teatralnych Miłobędzkiej, autorka szkicu poszukuje sensów cielesności i warunków, w jakich funkcjonuje w tej twórczości ciało jako konstruujące swój świat „na żywo”, procesualnie, performatywnie, a zarazem wprowadzające w przestrzeń matczyńskich, lecz niekoniecznie płciowych atrybutów, a często też pozacielesnych sensów.

Zmagania z kategorią płciowości i problemami z sytuowaniem twórczości Miłobędzkiej w szeroko pojętym kontekście poezji kobiecej podejmuje Krzysztof Hoffmann w artykule *Miłobędzkiej wynajdywanie płci. Na marginesach „Dwunastu wierszy w kolorze”*. Zdając sprawę z własnego czytelniczego doświadczenia oraz indywidualnych zmagania z upłciowieniem podmiotu wierszy Miłobędzkiej, konfrontuje się zarazem z materialnością tekstu *Dwunastu wierszy w kolorze* i wskazuje nieoczywistość wszelkich interpretacyjnych rozstrzygnięć. Hoffmann oprócz refleksji nad twórczością

Miłobędzkiej poddaje zarazem krytycznej analizie własne motywacje do podjęcia tematu oraz pozorną płciową neutralność akademickiego dyskursu.

Dla Joanny Grądział-Wójcik punktem wyjścia rozważań na temat twórczości Julii Fiedorczuk staje się również problem marginalizacji udziału kobiet w literaturze kontynuującej linię awangardy. Badaczka próbuje ująć tę kwestię przez pryzmat dwóch strategii: asymilującej, której celem jest włączenie twórczości kobiet w istniejące już podziały, dopasowując ją do uniwersalnego wzorca, oraz alienującej, która separuje twórczość opatrzoną etykietą „liryki kobiecej” lub uruchamia „retorykę osobności”. Grądział-Wójcik podejmuje również problem motywacji męskocentrycznych praktyk i dyskursów awangardy oraz form ich opisu, próbując na przykładzie twórczości Fiedorczuk poddać analizie metody absorpcji poetyk i programów ruchów awangardowych z początku XX wieku. W refleksji Grądział-Wójcik projekt Fiedorczuk jawi się jako neoawangardowy, łącząc płciowo nieprzezroczysty językowy eksperyment z zaangażowaniem społecznym.

Dominująca w omówionych tu częściach tomu perspektywa literaturoznawcza zostaje przełamana w tekstach autorek i autorów, których szkice złożyły się na przedostatnią część książki, stanowiąc konfrontację z neo-, post- czy transawangardowymi praktykami artystycznymi, sytuującymi się w obszarze sztuk plastycznych, wizualnych czy performatywnych.

Edyta Frelik w artykule zatytułowanym *Gender (według) Georgii O’Keeffe: (cudzy) obraz a (własne) słowo artystki* poddaje analizie twórczość O’Keeffe w perspektywie zagadnień związanych z ciałem, płcią i seksualnością, sytuując własne wnioski interpretacyjne na tle kontrowersyjnych i jednostronnych rozpoznań krytyków, jakie towarzyszyły artystce na różnych etapach twórczej aktywności. Poddając krytycznej lekturze refleksje badaczy, uznawane za kluczowe w historii recepcji malarstwa reprezentantki amerykańskiej awangardy, Frelik wskazuje uwikłanie interpretacji w stereotypowe postrzeganie kobiecej cielesności, ról płciowych, seksualności oraz form ich artystycznej artykulacji.

W szkicu *Kobieta walcząca o pozycję w polu produkcji artystycznej* Tomasz Załuski ujmuje twórczość Ewy Partum w kategoriach „samoidentyfikacji, samoorganizacji i samoemancypacji”. Wypracowany przez Partum neoawangardowy, feministyczny język sztuki konceptualnej, jako ściśle związany z eksperymentalnymi teoriami poezji, koncepcjami znaku i generowania znaczeń, byłby – zdaniem badacza – ciągłym miernikiem się upłciowionego i ucieleśnionego

podmiotu z materialnym wymiarem rzeczywistości i materialnością samej reprezentacji. Metaforę tej konfrontacji stanowi, odczytywany tu w różnych wymiarach, „dotyk kobiety”. Załuski, interpretując wybrane prace i performatywne praktyki Ewy Partum, ukazuje je w perspektywie walki o kapitał symboliczny oraz pozycję kobiety w polu sztuki.

W podobnej perspektywie – jako kobiety walczącej o swoje pełnoprawne uczestnictwo w rynku sztuki – Alina Świeściak ukazuje twórczość Natalii LL. Badaczka interpretuje neoawangardowy charakter praktyk artystycznych Natalii LL w perspektywie krzyżujących się w ich polu minimalizmu, performansu, nowych mediów, konceptualizmu, serializmu, konsumpcjonizmu, pop-artu, body-artu i feminizmu. Poddając analizie przede wszystkim rewolucyjną i transgresyjną *Sztukę konsumpcyjną* oraz paradoksy jej recepcji, Świeściak próbuje usytuować teoretyczne refleksje i prace Natalii LL, będące reprezentacją stanowiącej zagrożenie seksualności, w kontekście feministycznych praktyk artystycznych.

Anna Kałuża w artykule zatytułowanym *VALIE EXPORT, Eva and Franco Mattes: performance, powtórzenie i różnica płciowa* podejmuje problem ograniczeń i możliwości związanych z kulturowym funkcjonowaniem neoawangardowych impulsów. Autorka analizuje artystyczne i ideologiczne konsekwencje oraz niebezpieczeństwa, jakie niosą z sobą przechwycenie i swoista translacja performansu *Tapp und Tastkino VALIE EXPORT* z połowy XX wieku na kody netartu i przeniesienia w wirtualną przestrzeń. Operacja ta zyskuje w interpretacji Anny Kałuży bardzo istotne znaczenie, stając się zarazem wypowiedzią o charakterze metaartystycznym na temat możliwości zmiany relacji społecznych i płciowych, aktywności, uczestnictwa, a także zaangażowania sztuki.

Całość zamyka tekst Katarzyny Szopy *Awangardowe wyzwania teorii feministycznych* dotyczący tak zwanej awangardy feminizmu, czyli francuskich teorii feministycznych lat siedemdziesiątych minionego stulecia. Autorka dowodzi osłabienia ich rewolucyjnego potencjału wskutek odpolitycznionych interpretacji spod znaku *French Feminism*, skupionych wokół zagadnień związanych z tekstualnością i praktykami dyskursywnymi. W efekcie kierunek, jaki obrały wówczas teorie feministyczne, częstokroć prowadził do potęgowania wykluczającego charakteru owych dyskursów. Wyjściem z impasu bycia „w awangardzie” feminizmu zapominającego o swoich początkach staje się powrót do wspólnych zarówno awangardzie, jak i feminizmowi korzeni, które wiedą wprost do praktyk życia społecznego.

Indeks osobowy

- Abramowić Marina 353
Acconci Vito 350
Adamiecka-Sitek Agata 238, 253
Adamson Walter L. 108
Adorno Theodor Wiesengrund 244, 246, 252
Albiński Marian 171, 181
Anderman Janusz 224
Andrzejewski Jerzy 169, 170, 180, 181, 189
Araszkiewicz Agata 25, 61
Armand Inessa 150
Arnaud Céline 234
Atkinson Ti-Grace 83
Auslander Paul 349, 354, 357, 362
Austin John 117, 119, 130, 172, 356
- Baker Phil 83, 96
Bal Aleksandra 188
Bal-Blanc Pierre 358
Balcerzan Edward 233
Barańczak Stanisław 233, 234, 241, 271
Baranowska Małgorzata 105, 115
Barczyński Janusz 74, 79
Barłowski Dezydery 5, 15, 97
Baron-Milian Marta 3, 5, 9, 101, 116, 257
Barson Tanya 292, 297, 302
Bartczak Kacper 74, 80
Barth John 211, 225
Bator Joanna 372, 381
Baudrillard Jean 83
- Beardsley Aubrey 29
Bebel August 151, 157, 163, 165
Bednarek Joanna 78, 79, 120, 130, 168, 182, 373, 379, 381
Behrens Ditty 344, 346
Bell Clive 73
Bell Vanessa 77
Beltrán Gerardo 277, 279-282, 284
Benstock Shari 65, 78, 79
Bereś Stanisław 134, 144
Berggren Kalle 154, 163
Bergson Henri 291
Berman Marshall 215, 225
Białoszewski Miron 191, 210, 225, 230, 231, 234, 239
Biczowska Paulina 268, 286
Bielik-Robson Agata 215, 225
Bienert Ryszard 259, 264
Bieńkowski Zbigniew 231
Bieszczad Lilianna 355, 363
Bilczewski Tomasz 172, 182
Binkowska Dagmara 38, 40, 44
Biro Matthew 121-124, 130
Bishop Claire 350, 357, 358, 363
Biskupski Łukasz 45, 61
Błażejowski Tadeusz 134, 144
Bloom Harold 33
Blum Cinzia Sartini 108
Bobako Monika 372, 381
Bocian Marianna 236, 269, 273
Bogalecki Piotr 229, 233, 252, 255, 256, 257, 261, 264

- Bojarska Anna 41–43, 46, 51, 61
Bolecki Włodzimierz 173
Bordowicz Maciej 231
Borkowska Grażyna 44, 62
Borkowska Joanna 110, 116
Borowczyk Jerzy 270, 285
Borowiec Jarosław 230, 239, 242, 252, 253
Borowski Jarosław 112, 116, 349
Borowski Mateusz 101, 116
Boruszkowska Iwona 44, 62
Bourdieu Pierre 87, 88, 96, 151, 152, 154, 160, 163
Boy-Żeleński Tadeusz 180, 182
Bożek Jakub 149, 163
Brady Emily 309, 330
Braidotti Rosi 117, 118, 129, 130
Brandys Kazimierz 188
Braque Georges 70
Bratu Hansen Miriam 45, 48, 52, 61, 63
Brennan Marcia 293, 302
Breslin James E. 70, 79
Breton André 113
Breza Tadeusz 169, 181, 186, 206
Broude Norma 236
Browarny Wojciech 232, 252, 274, 285
Brown Trisha 352
Brozman Dušan 344, 346
Brycht Andrzej 191
Brzęczkowski Jerzy 157, 163
Brzękowski Jan 46, 55, 58, 60, 63, 135, 139, 143, 236
Buck Andrzej 134, 144
Burek Tomasz 133
Bürger Peter 50, 62, 143, 144, 216, 225, 246,
Burke Edmund 204
Burkot Stanisław 105, 115, 230, 268, 284
Burrroughs William S. 5, 15, 81–98
Burska Lidia 237, 252
Burzyńska Anna 74, 79, 90, 96, 172, 181
Butler Judith 90, 96, 172, 181, 356, 357, 360, 361, 363, 379, 381
Butor Michel 185
Cage John 83
Cameron James 119, 120, 123
Cameron Julia Margaret 124
Carlson Marvin 349, 354, 360, 363
Carona Antonio 363
Casas Carlos Marrodan 137
Cavarero Adriana 66, 77–79
Cecla Franco, La 155, 159, 160, 164
Céline Louis-Ferdinand 9
Censi Giannina 16, 117, 125–130
Chaberski Mateusz 359, 363
Chan Amy Kit-sze 120, 130
Chańska Weronika 13
Chaplin Charlie 44, 45, 62
Chave Anna 294, 302
Chęciński Sylwester 191, 192
Chicago Judy 350
Chmielewska Katarzyna 191, 206
Chopin Kate 23, 30, 31, 40
Choromański Michał 170, 171, 174, 182, 189
Chruszczyński Andrzej 173, 181
Cierzan Karolina 268, 286
Cieślak-Sokołowski Tomasz 74, 80
Cirlot Juan Eduardo 155, 163
Cixous Hélène 263–265, 368–370, 372–377, 381, 382
Clark Katerina 162, 163
Clément Catherine 374, 381
Clynes Manfred 118
Cohn-Bendit Daniel 238
Connell Raewyn W. 87, 88, 97, 152, 163, 165
Conrad Joseph 33, 34, 85, 86, 97
Corn Wanda M. 290, 302
Corno Filippo, Del 108
Courtine Jean Jacques 190, 206
Courtivron de Isabelle 371, 381
Craven Arthur 123
Crowley David 339, 346
Cusset Francois 370, 381
Cyranowicz Maria 112, 115, 116, 272, 273, 284
Czapliński Przemysław 187, 190, 206, 2010, 212, 225, 230
Czarnacka Agata 13, 380, 381
Czartoryski Bartosz 280, 285
Czermińska Małgorzata 71, 79, 257,
Czerska Tatiana 271, 285
Czerwiński Marcin 187, 206
Czyż Stanisław 234
Czyżewski Tytus 105, 106, 116
Darska Bernadetta 171, 182
Dauksza Agnieszka 176, 181, 235, 236, 252

- Davison Carol 33, 40
Dejmek Kazimierz 237
Delaperrière Maria 103, 108, 116
Deleuze Gilles 83, 84, 97, 353, 360, 363,
370, 377, 381,
Delluc Louis 57
Delphy Christine 369–371, 381
Depardieu Gerard 41
Derra Aleksandra 118, 130
Derrida Jacques 76, 175, 247, 252, 257,
259, 264, 370, 375, 378
Dłubak Zbigniew 334
Doane Mary Ann 118, 130
Dobrenko Evgeny 162, 163
Dołęga-Mostowicz Tadeusz 180
Domańska Ewa 370, 382
Dorman Jan 232
Douglas Ann 85, 89, 97
Drağ Bronisław 186, 206,
Drózd Stanisław 234
Drzeżdżon Jan 212, 221, 224
Duchamp Marcel 289, 292, 294, 320
Duchamp Suzanne 234
Dudzińska Zofia 149
Dudziński Bolesław 169
Duncan Carol 236, 237, 252, 292, 302
Durczak Jacek 82, 97
Dworkin Andrea 94, 97
Dwurnik Pola 282, 274
Dyer Richard 345
Dziabaszeński Wacław 47
Dziadek Adam 103, 110, 116
Dziamski Grzegorz 305, 330, 338, 344,
346
Dzieduszycki Antoni 334
Dziewit-Meller Anna 281, 284

Eco Umberto 59
Egerton George 29–32, 34, 40
Eisler Benita 291, 302
Eliade Mircea 140
Elin Mila 138 145, 235, 236
Eliot George 27, 38
Elis-Petersen Hannah 301, 302
Engels Fryderyk 150, 151, 157, 163,
165
EXPORT Valie (Waltraud Höllinger)
7, 20, 70, 318, 349, 350–355, 357,
361–364
Eysteinnsson Astradur 211, 225

Falkiewicz Andrzej 230, 239, 242, 250,
253
Falkowski Michał 198, 206
Fazan Jarosław 136, 144
Federman Raymond 210, 225
Fedewicz Maria Bożenna 72, 80
Felski Rita 109, 110, 114–116, 215, 220,
225
Fernandez-Medina Nicolas 108
Fetterley Judith 224, 225
Fiedorczuk Julia 267, 275–286
Figueroa-Sarriera Heidi 119, 130
Fik Ignacy 173, 174, 180, 244
Firestone Shulamith 94, 97
Fischer Joschka 238
Fischer-Lichte Erika 349
Fitzpatrick Sheila 149, 150, 156, 159,
163
Fiut Aleksander 186, 188–190, 195,
200, 201, 203, 206
Fleck Ludwik 257
Flood Michael 156, 163
Foks Darek 271
Fort Jeff 370, 381
Foster Hal 101, 107, 116
Foucault Michel 83–84, 370, 381
Fowkes Maja 342, 346
Fowkes Reuben 342, 346
Fox-Keller Evelyn 118, 130
Franczak Jerzy 210, 225
Frank Waldo 294
Franus Ewa 121, 130
Fraser Nancy 377, 381
Frejdlich Konrad 313
Frelik Edyta 6, 19, 289, 302
Freud Sigmund 31, 56, 113, 136, 170,
171, 173, 174, 178, 181–183, 277,
291
Friedman Susan Stanford 66, 78, 79
Fry Roger 73
Frycie Stanisław 188
Furnal Irena 211

Gagnon John 92, 98
Gagnon Madeleine 374
Gajewska Agnieszka 120, 130
Gajewski Wincenty 67, 79
Galant Jan 210, 225
Gallop Jane 374, 381
Garbal Łukasz 167, 179, 181

- Garboliński Wiesław 316
Garrard Mary D. 236
Gašiorowski Krzysztof 231
Gass William H. 67
Gawin Dariusz 190, 206
Gawin Magdalena 174, 182
Gazda Grzegorz 105, 116, 142, 144,
Gelder Ken 128, 130
Genet Jean 93
Gerhard Jan 191
Gerould Daniel 42, 62
Giddens Anthony 205
Gilewicz Joanna 159, 163
Gilman Charlotte Perkins 32, 33, 40
Gilmore Leigh 66, 76, 77, 79
Ginsberg Allen 82, 93
Girard René 36
Giżycki Marcin 46, 62
Głowiński Michał 191, 206
Goldman Wendy Zeva 150, 156, 163
Gombrowicz Witold 6, 17, 41, 60, 167–
183, 210, 226,
Gonzalez Jennifer 119, 130
Góra Stefan 136, 145
Gormic Vivian 237, 252
Górnicka-Boratyńska Aneta 25
Gosk Hanna 190, 206
Goślicki Jan 116
Graban-Pomirska Monika 268, 286
Grabowska Magdalena 314, 330
Grabowski Zbigniew 180
Graczyk Ewa 43, 62, 268, 286
Grad Bonnie L. 295, 302
Grądział-Wójcik Joanna 6, 19, 136,
286, 137, 145, 267, 270, 276, 278, 283,
284
Grauerholz James 82, 85, 97
Gray Chris Hables 119, 130
Graybeal Jean 244, 245
Greenough Sarah 294, 295, 302
Grochowiak Stanisław 190, 231
Groys Boris 211, 225
Gruszecka Aniela 180
Grydzewski Mieczysław 47, 48
Grzelecki Stanisław 197, 206
Guattari Félix 83, 84, 377, 381
Gulbranson Olaf 124
Gusdorf Georges 66, 74, 79
Gutorow Jacek 230, 231, 271
Guzek Łukasz 308, 330
Habermas Jürgen 179
Hagmajer Katarzyna 273
Hamilton Richard 339
Hamkało Marcin 271
Harasymowicz Jerzy 231
Haraway Donna 13, 118–121, 125, 126,
129, 130, 380, 381
Harbou Thea von 49, 50
Harris Oliver 90, 97
Hartley Marsden 294, 302
Hartwig Julia 231, 252, 267, 269, 270,
136
Hausmann Raoul 121, 235
Havelock Ellis 291
Heartfield John (właśc. Helmut Hart-
field) 235
Heidegger Martin 242–253
Heinz Mischel Joseph 55
Hekman Susan 376, 381
Helsztyński Stanisław 42
Hemingway Ernest 70
Hemus Ruth 234, 235, 252
Hennings Emmy 234, 235
Herbert Zbigniew 271, 230
Herer Michał 198, 206
Hershel John 124
Hillis Miller John 256, 264
Höch Hannah 5, 16, 117, 120–125, 127–
130, 234, 235,
Hoffmann Krzysztof 6, 18, 255, 256,
258, 264, 265, 270, 284
Hołówka Teresa 159, 164
Honet Roman 276, 285
Huelsenbeck Richard 235
Hull Leokadia 272, 285
Hultberg Peer 167–169, 182
Huntington Patricia J. 243, 244, 252
Hurnik Elżbieta 143, 145
Husserl Edmund 336
Husslein-Arco Agnes 350, 363
Huysmans Joris-Karl 35
Huysen Andreas 213, 219, 225
Ignerska Marta 272, 284
Ingdahl Kazimiera 57, 62
Iredyński Ireneusz 190
Irigaray Luce 243, 244, 252, 368–370,
376, 378–381
Irzykowski Karol 49
Iwasiów Inga 271, 273, 285

- Iwaszkiewicz Jarosław 180, 186, 201, 206
- Jabłońska Karolina 313, 330
- Jacobus Mary 118, 130
- Jagose Annamarie 90, 97
- Jakubowska Agata 311, 318, 330, 339, 341-343, 346
- James Henry 32, 34, 168, 182
- Jameson Fredric 377, 381
- Janion Maria 42, 62, 136, 145
- Jansa Janez 363
- Jardine Alice 376, 381
- Jarniewicz Jerzy 238, 252
- Jarosiński Zbigniew 102, 115, 142, 145, 161, 162, 163
- Jarzębski Jerzy 167-169, 173, 177, 182, 183, 210, 225
- Jasieński Bruno (właśc. Wiktor Zysman) 6, 17, 46, 102, 104-107, 109, 110, 116, 142, 145, 149, 150, 153-159, 161-165
- Jastrzębska Joanna 270, 284
- Jawłowska Aldona 238, 252
- Jaworski Krzysztof 150, 151, 161, 164
- Jaworski Marcin 270, 284
- Jaworski Stanisław 135-138, 141, 142, 145, 276, 285,
- Jekels Ludwig 171, 181
- Jelinek Estelle C. 70, 79
- Jentys-Borełowska Maria 211
- Johnson Jack 123
- Jurecki Krzysztof 340, 343, 347
- Kaczmarek Paweł 263
- Kaden-Bandrowski Juliusz 169, 174, 182
- Kafka Franz 44
- Kahlo Frida 297
- Kaliściak Tomasz 180, 182
- Kaliszuk Przemysław 6, 209, 226
- Kałuża Anna 7, 20, 239, 252, 276, 285, 349, 364
- Kamińska Anna 269
- Kamińska Aneta 273
- Kandinsky Wassily 55, 291
- Kaniewska Bogumiła 269, 285
- Kantor Tadeusz 308
- Kaplan Gisela 343
- Kaprow Allan 349
- Karlsson Gunnar 155, 164
- Karpowicz Agnieszka 210, 225
- Karpowicz Tymoteusz 18, 231, 234, 239-243, 247-251, 253, 258, 270, 271, 284,
- Karwala Marek 220, 226
- Kaszubski Tomasz 377, 381
- Kerouac Jack 82, 93
- Kielar Marzanna Bogumiła 282
- Kirsch Donat 215, 224
- Kita-Huber Jadwiga 50, 62, 143, 144, 216, 225
- Kłagisz Mateusz 150, 164
- Klimas-Błahutowa Maria 202
- Kline Nathan 118
- Klöck Anja 126, 130
- Kłosińska Krystyna 24, 32, 33, 40, 61, 62, 77, 79, 93, 97, 224, 225, 268, 285, 372, 377, 381
- Kłuszyńska Danuta 163
- Kłuszyńska Dorota 157
- Kobro Katarzyna 321
- Kochel Bonawentura 342, 347
- Kolesnikoff Nina 150, 161, 164
- Kolińska Krystyna 42, 62
- Kołodziej Aleksandra 150, 151, 157, 158, 164, 164
- Kolodny Anette 32, 33, 40
- Kołoszko Alicja 73, 79
- Konwicki Tadeusz 188, 191
- Kopacki Andrzej 186, 206
- Kopcewicz Lucyna 88, 98, 151, 152, 163
- Kopec Zbigniew 270, 274
- Korhnauser Julian 211, 214, 215, 224
- Kornhauser Jakub 66, 79
- Kościelniak Marcin 238, 239
- Kosicka Jadwiga 42, 62
- Kosofsky Sedgwick Eve 87, 88, 97, 168, 171, 172, 175, 176, 178, 180, 182, 183
- Kostołowski Andrzej 316
- Kosuth Joseph 322, 330, 340
- Kottman Paul A. 77, 79
- Kowalczuk Pawlik Anna 172, 182
- Kowalczyk Izabela 334, 346
- Koza Michał 247
- Kozioł Urszula 231, 267, 268, 269, 273, 282, 283
- Koźniewski Kazimierz 197, 206
- Kozyra Ewa 314, 330

- Kracauer Siegfried 54, 62, 122, 123
 Krajewska Joanna 61, 62
 Krasińska Ewa 65, 79
 Kraskowska Ewa 273, 285
 Krenz Joanna 261, 264
 Kristeva Julia 9, 10, 96, 243–245, 252, 370, 372, 381
 Królak Sławomir 118, 130, 376, 381
 Krynicki Ryszard 134, 271
 Krzeski Jakub 160, 163
 Krzychylkiewicz Agata 150, 151, 164
 Krzysztan Marian 342, 346
 Krzywicka Irena 174
 Księżyk Rafał 83, 85, 93, 97
 Kubasik Maria 211
 Kubikowska Edyta 349, 363
 Kubikowski Tomasz 349, 363
 Kuczyńska-Koschany Katarzyna 258, 264
 Kudliński Tadeusz 180
 Kuhn Thomas 257, 264
 Kujawiński Frank 250
 Kuncewiczowa Maria 189
 Kurc-Maj Paulina 52, 62
 Kurek Jalu właśc. Franciszek 51, 62, 143,
 Kurek Jalu 46, 50, 59, 236,
 Kuroń Jacek 238
 Kwiatkowski Jerzy 46, 62
- Lacan Jacques 36, 243, 244, 341, 346, 368
 Lach-Lachowicz Natalia (Natalia LL) 7, 238, 333-347
 Lachowicz Andrzej 334, 342, 347
 Lacta Kader 316
 Lahusen Thomas 162, 163
 Lang Abigail 70, 79,
 Lang Fritz 49, 50, 58
 Lang Ronald D. 83
 Larek Michał 270, 283
 Lasota Grzegorz 149, 163
 Latawiec Bogusława 273, 282, 283
 Lautréamont Comte de (właśc. Isidore Lucien Ducasse) 9, 372
 Le Va Barry 350
 Leclerc Annie 374
 Ledger Sally 27–31, 40
 Legeżyńska Anna 269, 285
 Lejeune Philippe 66–70, 79
- Lekowska Daria 279, 285
 Lenin Włodzimierz 149, 156, 164
 Lentas Beata 116, 137, 145
 Leszin-Koperski Jerzy 133, 134, 144, 145
 Leszkowicz Paweł 204–206
 Leśmian Bolesław (właśc. Bolesław Lesman) 239, 242
 Lethen Helmut 125
 Levenson Ada 34, 35, 40
 Levine Abigail 349
 Lewandowski Tomasz 42, 62
 Ligeza Wojciech 112, 116
 Limanowska Barbara 11
 Lippard Lucy 318, 343, 344, 350
 Lipska Ewa 236, 268, 269
 Lipszyc Paweł 81, 90, 96
 Lisiecka Sława 247, 252
 Lisle Laurie 296, 302
 Loba Mirosław 370, 382
 Lothamer Henryk 211, 214, 215, 224
 Lotringer Sylvère 83, 224
 Loxley James 349, 363
 Lubas-Bartoszyńska Regina 67, 79
 Ludwiński Jerzy 334, 340, 346
 Lydenberg Robin 85, 92, 93, 96, 97
 Lyness Barbara Buhler 294, 302
 Lyotard Jean-Francois 83
- Łapiński Zdzisław 169, 173, 181, 182
 Łempicka Tamara 58
 Łoziński Józef 212, 216, 217, 224
 Łubiński Sławomir 218, 219, 224
 Ługin Aneta 111, 112, 114, 116
 Łukasiewicz Jacek 233
 Łukasiewicz Małgorzata 186, 206
 Łuksza Agata 345, 346
 Łużny Ryszard 280, 285
- Maciąg Włodzimierz 185, 189, 206
 Mackiewicz Paweł 232, 252, 274, 284
 Maerhofer John 371, 378, 381
 Magala Sławomir 257, 264
 Magnone Lena 44, 45, 49, 54, 55, 62, 170, 182
 Majakowski Władimir 110, 111, 137
 Majerski Paweł 5, 16, 133, 146
 Majewska Ewa 319, 330
 Majewska-Güde Karolina 307, 308, 312, 314, 322, 330

- Majewski Tomasz 45, 54, 61, 62
Makowiecka Gabriela 136, 145
Malcolm Janet 73, 79
Małczyński Bartosz 143, 145
Mallarmé Stéphane 9, 372,
Mallet Marie Louis 247, 252
Man Paul de 66, 71, 72, 80
Manet Édouard 308
Mansfield Katherine 23, 39
Marcinkiewicz Paweł 271
Marcus Laura 76, 80
Margański Janusz 353, 363
Marholm Hansson Laura 28
Marinetti Filippo Tommaso 103, 104,
107, 108, 110, 111, 113, 126
Markowski Michał Paweł 90, 96, 172,
181, 257, 264
Marks Elaine 371, 380
Marx Eleonor 26
Marzec Andrzej 197, 259, 264
Matisse Henri 70
Matuszyn Michał 52
Mattes Eva and Franco 7, 20, 349, 351,
354, 355, 358–364
Mazur Adam 343, 346,
Mazurkiewicz Filip 154, 155
McHale Brian 79, 80
McKenzie Jon 349, 355, 357, 360, 363
McLuhan Marshall 83
McWatters Keith 374, 382
Melzer Patricia 117, 119, 130
Menke Anne 376, 381
Mentor Steve 119, 130
Mew Charlotte 33, 34, 40
Michałowska Mira 65–67, 69, 70, 72,
73, 80
Michalski Krzysztof 245, 252
Michnik Adam 238
Micińska Anna 112, 116
Mickiewicz Adam 237
Mielcarek Piotr 65, 69
Mikos Jarosław 263, 265
Mikriammos Philippe 92, 97
Mikurda Kuba 281, 284
Miles Barry 92, 97
Millett Kate 97, 93, 94
Miłobędzka Krystyna 230–234, 236,
239–242, 248–252, 254–265, 269, 274
Miłosz Czesław 230, 271, 180, 182
Młodożeniec Stanisław 105, 115
Moczar Mieczysław 190–192
Modleski Tania 378, 382
Momro Jakub 210, 225, 259, 265
Monkiewicz Dorota 306, 311, 312, 314–
317, 322, 330
Monroe Marilyn 345
Moore Marianne 277
Moran Barbara 237, 252
Morgan Lewis Henry 150, 163
Morgan Ted 89, 93, 97
Moroń Jadwiga 134, 145
Morzuch Maria 312, 313, 316, 330
Moskal Stanisław 212, 222, 225
Moskalewicz Magdalena 351, 363
Mrożek Sławomir 190
Mudure Michaela 156
Mueller Joanna 272, 273, 282, 284, 286
Mumford Lewis 300, 302
Munk Andrzej 290
Murawska Monika 45, 61
Nabkowski Gisling 314, 330
Nadana-Sokołowska Katarzyna 44, 62
Nader Luiza 340, 346
Nałkowska Zofia 25, 172
Nasiłowska Anna 61, 62, 263, 264, 269,
270, 273, 285, 368, 381
Natalia LL (właśc. Lach-Lachowicz
Natalia)
Nauman Bruce 350
Niemczyk Leon 191
Niewiadomski Andrzej 271, 272, 283,
285
Nikodem Michał 150, 151, 164
Niziołek Grzegorz 238, 253
Nochlin Linda 11, 18, 236, 237, 252
Nollert Angelika 350, 363
Nowakowski Marek 188, 210, 225
Nowosielski Kazimierz 44
Nycz Ryszard 211, 225, 257, 264, 249,
363
O’Keeffe Georgia 19, 289–302
Odier Daniel 85, 97
Ogai Mari 126
Oliva Achille Bonito 338, 347
Oppenheim Dennis 350
Orbaugh Sharalyn 120, 126,
Orska Joanna 18, 226, 229, 232, 252,
253, 274, 285,

- Orwell George 84
Ostromięcka Helena 257, 264
- Pabiś Michał 45, 61
Panas Władysław 112, 116
Panasiuk Ryszard 150, 163
Paret Rolland 316
Partington Angela 12, 13
Partum Berenika 305, 330
Partum Ewa 6, 19, 20, 238, 305–333
Peiper Tadeusz 5, 16, 17, 55, 62, 133–146, 235, 239, 271, 274, 276, 285
Pekaniec Anna 5, 65, 80
Perloff Marjorie 74, 75, 80
Peyre Henri 48, 62
Pfeifer Kasper 6, 17, 149, 165
Piaget Jean 243, 250
Picasso Pablo 68
Piekarska Anna 160, 163
Pietrych Krystyna 112, 113, 116
Pióro Tadeusz 271
Piotrowski Piotr 333, 334, 337, 345, 347
Pisapia Giuliano 108
Piskor Stanisław 224
Piwiński Leon 169, 170, 182
Płaza Maciej 79, 80, 377, 381
Pluta Jerzy 217, 225
Podoska Teresa 136, 145, 276, 285
Podsiadło Jacek 271
Poe Edgar Alan 33
Pollakówna Joanna 270
Pollock Griselda 297, 298, 299, 301, 302
Poradecki Jerzy 188, 192, 195, 199, 202, 205, 206
Poświatowska Halina 269
Pound Ezra 9
Pressner Samuel Todd 246, 253
Proust Marcel 33
Przyboś Julian 271, 274, 278, 281, 111, 112, 116, 135, 139, 143, 239, 241, 242
Przyboś Uta 273
Przybylski Ryszard 62
Przybylski Ryszard K. 270, 285
Przybyszewska Stanisława 37, 62, 63, 38, 40–44, 47–62
Przymanowski Janusz 191
Putnam Tong Rosemarie 263, 265
- Quranta Domenico 362, 363
- Rachwał Tadeusz 74, 80
Radczyńska Justyna 272, 284
Raszka Helena 273
Rawiński Marian 105, 116
Re Lucia 108
Read Helen Appleton 293
Rembrandt van Rijn 308
Reszke Ryszard 171, 181
Rich Adrienne 13
Rilke Reiner Maria 241
Ritz German 116, 186, 206, 271, 285
Robbe-Grillet Alain 185
Robespierre Maximilien 41
Rode Dagmara 351, 354, 363
Rolling Stella 350, 363
Ronduda Łukasz 336, 347
Rose Barbara 297, 302
Rosenbach Ulrike 350
Rosenfeld Paul 293, 294, 296, 302
Rosiek Stanisław 42, 62, 136, 145
Rozsak Joanna 273
Roux Dominique de 168, 182
Różewicz Tadeusz 41, 190, 230
Rudnicki Janusz 170, 171, 174, 182
Rydzewska Nina 235
Rymkiewicz Jarosław Marek 231, 252
Rzepa Agnieszka 90, 96, 172, 181
- Sadowska Barbara 231
Sady Wojciech 257, 265
Sage Jack 155, 163
Sakowicz Krystyna 223
Salska Agnieszka 82, 97
Savinel Christine 71, 80
Schechner Richard 349, 363
Schneemann Carolee 350, 363
Schreiner Olive 23, 26, 27, 30, 40
Schubert Ryszard 210, 212, 218, 219, 225, 226
Schulz Bruno 170, 172, 174, 176–179, 182, 185
Sconce Jeffrey 128, 130
Scott Gail R. 294, 302
Seidman Steven 92, 97
Sellers Susan 374, 382
Sendecki Marcin 271
Serkowska Hanna 152, 164
Serwatka Barbara 220, 226
Shands Kerstin W. 71, 80
Shore Marci 151, 164

- Showalter Elaine 14, 23–34, 37, 38, 40
Shuttleworth Sally 118, 130
Sienkiewicz Barbara 211
Sierry Santiago 358
Silverberg Ira 82, 85, 97
Silverman Kaja 152, 164, 165
Simon William 92, 97
Sinko Tadeusz 170, 182
Skibski Krzysztof 277, 285
Skucha Mateusz 5, 14, 23, 40, 159, 164
Skurtys Jakub 263, 265
Skwarczyńska Stefania 280, 285
Sławek Tadeusz 74, 80
Sławiński Janusz 134, 231, 253
Słyk Marek 212, 221, 225
Smalcerz Agata 335, 342
Sobecka Anna 143, 145
Solarska Maria 370, 382
Sołtys-Lewandowska Edyta 283, 285
Sosnowski Andrzej 271, 272
Springer Claudia 119, 123, 130
Springer Patricia 123
Stabro Stanisław 268, 285
Stalin Józef 149–150, 159–160, 163
Staniszewski Jacek 350, 363
Stawiarska Agnieszka 167, 182
Stein Gertrude 5, 15, 26, 39, 65–80, 296
Stein Leo 70
Stepken Angelika 307, 319–320, 330
Stern Anatol 49, 54, 62, 103–107, 110, 115
Stępień Justyna 45, 61
Stieglitz Alfred 290–296, 298, 302
Stoker Bram 127–131
Strębski Piotr 157, 164
Strożek Przemysław 45, 62
Strzemiński Władysław 53
Sugiera Małgorzata 101, 116, 349, 363
Sukiennik Tomasz 45, 61
Sussman Herbert Lewis 152, 153, 154, 163–164
Szacki Jerzy 95, 97
Szaruga Leszek 274
Szcawiej Jan 201, 206
Szczęśniak Małgorzata 343, 346
Szkłowski Wiktor 48, 279–280, 285
Szmidt Olga 218, 220, 226
Szopa Katarzyna 5, 7, 9, 282, 286, 367, 382
Szram Antoni 313
Szumański Borys 169, 183
Szuster Marcin 151, 164, 215, 225
Szwebs Dominika 168, 182
Szwendek Barbara 211
Szydłowska Valeria 74, 76, 80
Szyłak Aneta 305, 322, 330
Szymaniak Karolina 235
Szymańska Adriana 270
Szymański Wiesław Paweł 141, 145
Szyborska Wisława 269
Śliwiński Piotr 212, 225, 230, 256, 258, 264, 269–271, 282, 286
Śmieja Wojciech 6, 17, 152, 154–155, 161, 163–164, 180, 182, 185, 188, 206–207
Śniecikowska Beata 105, 116
Śpik-Dziamska Maria 210, 225
Świdziński Jan 334, 337–338, 347
Świerkosz Monika 5, 14, 38, 41, 48, 62, 63, 271, 286
Świeściak Alina 7, 20, 276, 281, 286, 333, 347
Świrszczyńska Anna 269
Taeuber Sophie 234
Tai Kanbara 127
Taruho Inagaki 127
Tatar Ewa Małgorzata 305, 330
Tatsuo Okada 127
Tenenbaum Natan 237
Theweleit Klaus 198, 206
Thompson Ann 374, 382
Tischner Józef 245
Toeplitz Krzysztof Teodor 197, 207
Toklas Alicja B. 65–70, 73, 76–77, 80
Tołstoj Lew 156, 164
Tomanek Paweł 92, 97
Tomasik Krzysztof 188, 207
Tomkins Silvan 168, 182
Toniak Ewa 343, 346
Tot Endre 317
Treliński Jerzy 317
Truglio Maria 108
Tucker Robert Charles 160, 164
Tulli Magdalena 223
Turowski Mariusz 157, 164
Tyrrell Henry 292, 302

- Ugniewska Joanna 59, 62
Ukłański Piotr 336, 347
Ulman Anatol 212, 220, 225
Umińska Bożena 263, 265
Uńłowski Krzysztof 210, 226
Uńłowski Zbigniew 170, 174
Urbanowski Maciej 169, 181
- Valery Paul 48
Vaughan James Caradog 161, 164
Venclova Tomas 112, 116
Vermeer Jan 374
Vogel Debora 235
Vollmer Joan 92, 93
- Wagner Ann Middleton 289, 293, 294,
299, 301, 302
Wajda Andrzej 190
Walas Teresa 349, 363
Wamberg Jacob 50, 51
Warkocki Błażej 6, 17, 167, 180, 182,
183
Warpechowski Zbigniew 313
Wańkiewicz Andrzej K. 5, 16, 103, 116,
133–135, 136, 7, 138–146
Wat Aleksander 104, 105, 106, 107, 110,
112, 113, 116
Ważyk Adam 46, 143, 174, 180
Węgrzyniak Anna 277, 286
Weiner Laurence 351
Werner Andrzej 190
Weseli Agnieszka 377, 381
Westfahl Gary 120, 130
Wharton Edith 23
Whitford Margaret 380, 381
Wiedemann Adam 271
Wilcox Helen 382
Wilde Oscar 29, 35, 36
Wilkoszewska Krystyna 143, 144, 216,
225
Williams Raymond 368, 374, 380, 382
Willis Domingo 247, 252
Winckelmann Johann Joachim 205
Wing Betsy 374, 381
- Winiarski Jakub 276, 285
Wirpsza Witold 239, 271
Wiśniewski Jacek, 211, 225
Witkiewicz Ignacy Stanisław 174, 180
Wittgenstein Ludwig 250
Włodarczyk Ryszard 143, 145
Włodek Adam 136, 145
Wojda Dorota 211, 225
Wójtowicz Aleksander 46, 50, 53, 57,
59, 60, 62, 222
Wójtowicz Ewa 226, 355, 363
Wolicki Krzysztof 247
Wołowiec Grzegorz 191, 206
Woolf Virginia 23, 39, 73, 237
Woolson Constance Fenimore 32
Wyka Kazimierz 104, 105, 116
- Xiao An 355
- Yoko Ono 350
Yuen Wong Kin 120, 130
- Zadura Bohdan 213, 225
Zagajewski Adam 211, 214, 215, 225
Załużski Tomasz 6, 19, 20, 259, 264, 305,
307, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 321,
330, 331, 355, 363, 375, 381,
Załużski Zbigniew 191, 193, 194, 196,
197, 207
Zapasiewicz Zbigniew 134
Zawiszewska Agata 171, 182, 236, 237,
253, 269, 286
Zawojski Piotr 351, 363
Zaworska Helena 102, 115, 142, 145
Zdebik Jakub 84, 97
Zetkin Clara 149, 164
Zieliński Jan 112, 116
Zych Jan 136, 145
- Żukrowski Wojciech 191
Żurowska Natalia 45, 61
Żychliński Arkadiusz 198, 206
Żychski Marek 316, 317
Żylińska Ewa 237